

УДК 342.7

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.30>

ІНСТИТУТ УПОВНОВАЖЕНОГО ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ З ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВОЗАХИСНИЙ ВЕКТОР ДІЯЛЬНОСТІ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Шевчук О.В.,
*студент IV курсу юридичного факультету
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,
ORCID: 0009-0000-8961-2238*

Шевчук О.В. Інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: правозахисний вектор діяльності під час збройного конфлікту.

Стаття присвячена осмисленню актуальної ролі інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в умовах збройного конфлікту, що супроводжується грубим нівелюванням категорії «людські права» та знеціненням її екзистенційної сутності, як наслідок, це детермінує посилення утвердження інституційної спроможності Омбудсмана України в площині національного механізму захисту прав людини. Об'єктом цього наукового пошуку постає функціонування Омбудсмана України в конституційно-правовому вимірі захисту людських прав, своєю чергою, предмет дослідження зводиться до вивчення особливостей реалізації правозахисних функцій Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини крізь призму впливу збройного конфлікту. Методологічний базис дослідження становить система загальнонаукових і спеціальних методів наукового пізнання, найпоширенішими з яких стали діалектичний, формально-юридичний (догматичний), метод юридичної компаративістики, метод юридичної герменевтики, а також методи моделювання, аналізу та синтезу, що були використанні для формулювання окремих дефініцій, запропонованих наукових підходів, виробленні окремих позицій на підставі розгляду нормативно-правового матеріалу.

За результатами проведення даного дослідження, запропоновано відступити від нормативно визначених строків на звернення до Омбудсмана осіб, які перебувають на тимчасово окупованій частині території, з метою надання відповідного правового захисту та гарантування розгляду звернень від зазначеної категорії заявників, визначено момент початку обрахування строків, доцільність такого підходу, змодельовані відмінні строки. Інтерпретуючи положення Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», запропоновано та поглиблено розуміння «виняткових обставин» для пролонгації строків на звернення в період збройного конфлікту не більше ніж на два роки. Звернено увагу на стан практичної реалізації засади інституційної незалежності Уповноваженого в умовах воєнного стану, автор констатує недосконалу регламентацію безпосереднього принципу в законодавстві та доходить до консолідованого висновку про необхідність здійснення унормування деяких положень нормативно-правових актів задля забезпечення повноцінного утвердження принципу неупередженості та незалежності правового інституту, пропонуючи варіанти усунення колізії правових норм.

Ключові слова: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Омбудсман; права людини; правові гарантії; захист людських прав; правовий режим воєнного стану; міжнародний збройний конфлікт.

Shevchuk O.V. Institute of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights: human rights vector of activity during the armed conflict.

The article is devoted to understanding the role of the institution of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights in the context of armed conflict, which is accompanied by a gross

leveling of the category of «human rights» and devaluation of its existential essence, and as a result, this determines the strengthening of the institutional capacity of the Ombudsman of Ukraine in the context of the national human rights protection mechanism. The object of this scientific research is the functioning of the Ombudsman of Ukraine in the constitutional and legal dimension of human rights protection, and thus the subject of the study is limited to the peculiarities of the implementation of the human rights functions of the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights through the prism of the armed conflict. The methodological basis of the study is a system of general scientific and special methods of scientific cognition, the most common of which are dialectical, formal legal (dogmatic), legal comparative method, legal hermeneutics method, as well as modeling, analysis and synthesis methods which were used to formulate certain definitions, proposed scientific approaches, and to develop certain positions based on the review of regulatory and legal material.

Based on the results of this study, the author proposes to deviate from the statutory time limits for applying to the Ombudsman by persons who are in the temporarily occupied part of the territory in order to provide appropriate legal protection and guarantee consideration of applications from this category of applicants, and determines the moment when the time limits begin to be calculated, the feasibility of such an approach, and models different time limits. Interpreting the provisions of the Law of Ukraine «On the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights», the author proposes and deepens the understanding of «exceptional circumstances» for extending the time limits for filing an appeal during the armed conflict for no more than two years. The author draws attention to the state of practical implementation of the principle of institutional independence of the Ombudsman under martial law, notes the imperfect regulation of the direct principle in legislation and comes to a consolidated conclusion that it is necessary to regulate certain provisions of legal acts to ensure full establishment of the principle of impartiality and independence of the legal institution, and suggests options for eliminating conflicts of law.

Key words: Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights; Ombudsman; human rights; legal guarantees; protection of human rights; legal regime of martial law; international armed conflict.

Постановка проблеми. Захист людських прав – це першочергове завдання для демократичної та правової держави, в якій людина визнається найвищою соціальною цінністю. На виконання проголошеного в ст. 3 Конституції України обов'язку нашої держави утверджувати та забезпечувати конституційні юридичні можливості людини та громадянина, а отже, дотримуватися правозахисного вектора, в Україні створено та діє національний механізм захисту прав людини з розгалуженою системою органів державної влади. Провідне місце у національному механізмі захисту прав людини посідає інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, основне завдання якого – здійснення парламентського контролю за додержанням основоположних конституційних прав та свобод людини та громадянина. Своєчасність даного дослідження зумовлено тим, що у зв'язку із черговим актом збройної агресії Російської Федерації проти України значно актуалізувалося питання порушення прав і свобод внаслідок обмеження останніх у період правового режиму воєнного стану, а також необхідністю Уповноваженого безпосередньо реагувати на вчинення державою-агресором воєнних злочинів, брати участь у подоланні наслідків збройної агресії та інших проявів збройного конфлікту, що призвело до посилення ролі інституту Омбудсман.

Мета даного дослідження полягає в комплексному теоретико-правовому аналізі та розкритті правозахисного аспекту діяльності інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини під час збройного конфлікту, зокрема в концептуальному розумінні особливостей порядку звернення заявників до Уповноваженого в умовах збройної агресії; реалізації принципу інституційної незалежності; пошуку альтернативних способів вирішення дискусійних питань стосовно правового інституту.

Стан наукових досліджень. Доктрина конституційного права дозволяє виокремити науковців, що зосередили власні наукові дослідження в площині тематики Омбудсману України, серед яких відомі вітчизняні вчені такі, як: О.В. Марцеляк, В.Я. Тацій, О.О. Майданник, М.В. Косюта, М.П. Вавринчук, О.О. Пунда, Ю.С. Шемшученко, Б.В. Мелех, М.В. Цвік, О.В. Щербанюк та ін. За своїм змістом дослідження в цілому сфокусовані на вивченні української моделі, історико-правовій ретроспективі становлення коментованого інституту, певних правових аспектах та елементах статусу Уповноваженого, однак варто відзначити нагальну потребу в продовженні наукових по-

шуків за вказаним тематичним спрямуванням, роблячи помітний акцент на динамічному процесі трансформації інституту Омбудсмана в нових реаліях.

Виклад основного матеріалу. Фундаментальною засадою будь-якого демократичного суспільства перманентно є ідея всебічного утвердження та забезпечення прав та свобод людини та громадянина, а відтак й захисту відповідних юридичних можливостей, своєю чергою, це детермінує потребу у створенні, налагодженні та вдосконаленні правових механізмів, спрямованих на повноцінну реалізацію людиноорієнтованої концепції, за якої людина та дотичні до неї особисті немайнові блага визначаються найвищою соціальною цінністю в державі. Коментований сутнісний підхід цілком покладений в основу ст. 3 Конституції України, де проголошено, що «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1], на виконання задекларованого в Основному Законі обов'язку держави в Україні функціонує розгалужена система органів державної влади, що становлять національний механізм захисту прав людини. У дискурсі попередньо згаданого правозахисного механізму варто підкреслити помітну роль Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений, Омбудсман) – правового інституту, започаткованого в 1996 році одночасно з прийняттям Конституції України, головним завданням якого є здійснення парламентського контролю за додержанням основоположних конституційних прав та свобод. Повністю погоджуємося з думкою О.В. Марцеляка про те, що «конституційне закріплення статусу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини надає йому більшої вагомості, підвищує його роль в правозахисному механізмі» [2, с. 22], окрім того, детальна нормативна визначеність інституту Омбудсмана знаходить свій вияв у положеннях Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (далі – Закон про Уповноваженого).

Омбудсман – це незалежний правовий інститут, що доповнює вже наявні в Україні засоби захисту прав та свобод людини, за умови виявлення факту порушення яких особа може звернутися до даної інституції. Право на звернення до Уповноваженого прямо встановлено в ч. 2 ст. 55 Конституції України, доцільно зробити акцент на тому, що в особливий період, а саме в умовах надзвичайного чи воєнного стану, конституційне право на звернення до Омбудсмана не підлягає обмеженню [1]. Вищезазначене положення Конституції України вдало корелюється із ч. 3 ст. 4 Закону про Уповноваженого, де вказано про неможливість припинення або обмеження повноважень Омбудсмана в особливий період [3]. Починаючи із 24 лютого 2022 року на тлі повномасштабного збройного вторгнення Російської Федерації, на підставі Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 від 24.02.2022 по всій території України було запроваджено відповідний правовий режим, що помітно позначилося на забезпеченні реалізації конституційних прав і свобод людини, насамперед, беручи до уваги потребу в легальному обмеженні окремих прав та свобод, а також через об'єктивно спричинені внаслідок збройної агресії події. Нівелювання державою-агресором норм міжнародного гуманітарного права у підсумку призводить до вчинення воєнних злочинів проти цивільного населення, що за своєю суттю націлені на порушення прав людини, знецінення екзистенційної природи даної категорії загалом, при цьому, «права людини стали першою жертвою і основною мішенню у цій війні, що спричинило суттєві зміни в роботі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» [4].

Втілення права захисту конституційних прав та свобод з боку Омбудсмана в разі виявлення їх порушення здійснюється шляхом звернення громадянина України, іноземця чи інших осіб, що представляють інтереси вказаних суб'єктів звернення, до Уповноваженого. Положеннями ч. 2 ст. 17 Закону про Уповноваженого встановлено граничні строки, в межах яких заявником може бути скероване до Омбудсмана звернення, зокрема йдеться про те, що «звернення подаються Уповноваженому в письмовій формі протягом року після виявлення порушення прав і свобод людини і громадянина. За наявності виняткових обставин цей строк може бути подовжений Уповноваженим, але не більше ніж до двох років» [3]. Звернення до Секретаріату Уповноваженого можуть надходити в альтернативні способи в контексті дистанційної комунікації, а саме через електронну пошту; використовуючи засоби поштового зв'язку; телефонну «гарячу лінію» Секретаріату Уповноваженого [5]. У нашому розумінні такий спектр способів для звернення є виправданим, оскільки суб'єкт звернення здатний обрати належний спосіб комунікації з огляду як на суб'єктивні чинники, так об'єктивно зумовлені фактичні обставини. Насамперед, у світлі тематики дослідження об'єктивні обставини, що можуть спричинити потенційну складність у реалізації конституційного права на звернення до Уповноваженого, пов'язуємо зі актом збройної

агресії проти України, особливо актуально та гостро постає питання щодо звернення до Омбудсмена осіб, які перебувають на тимчасово окупованій частині території України.

У відповідності до ч. 8 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», Уповноважений також здійснює парламентський контроль за додержанням прав та свобод на тимчасово окупованій території [6]. Де-факто, право на звернення до Уповноваженого ускладнюється відсутністю функціонування громадських приймалень регіональних представництв на тимчасово окупованих територіях і специфікою їх роботи в регіонах поблизу зон активного ведення бойових дій, частою неможливістю особи самостійно залишити окуповану територію, відсутністю дистанційного зв'язку тощо. З метою вирішення цієї правової ситуації в розумінні звернення осіб, які перебувають на окупованій території, попередньо нами було запропоновано підхід про відступлення від нормативно визначених у Законі про Уповноваженого строків для гарантування конкретизованій вище категорії заявників можливості отримання правового супроводу та захисту від Уповноваженого. «На нашу думку, обчислення строків звернення осіб, що перебувають на окупованій території, до Омбудсмена в разі виявлення порушення прав варто здійснювати з моменту деокупації частини території України/припинення активної фази бойових дій, якщо особа не змогла через незалежні від неї обставини та події, викликані збройною агресією проти України, які призвели до тимчасової окупації частини території України, де перебуває заявник, впродовж строку, встановленого ч. 2 ст. 17 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», звернутися до Омбудсмена» [7, с. 254]. Слідуючи нашій думці та інтерпретуючи наведене, вкажемо, що таке правило може слугувати винятково додатковою гарантією того, що звернення особи, яка залишається на непідконтрольній Уряду України території, щодо порушення її конституційних прав та свобод буде розглянуте Омбудсманом, більше того, це не позбавлятиме особу права звернутися до Омбудсмена в рамках гранично регламентованих ч. 2 ст. 17 Закону про Уповноваженого строках за такої можливості. Правовою підставою для обрахування відповідних строків, з нашої точки зору, є «включення конкретної тимчасово окупованої частини території України із Наказу Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України «Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією» № 309 від 22.12.2022» [7, с. 254].

Однак, сформований та запропонований альтернативний підхід потребує більшої деталізації та наступного розкриття його характерних ознак. Встановлення строків на звернення до Омбудсмена дозволяє здійснювати ефективне реагування Уповноваженого на порушення прав та свобод людини та громадянина, однак, вирішуючи питання про строки та, власне, розгляд того чи іншого звернення суб'єктам владних повноважень, в обов'язковому порядку потрібно керуватися принципами розумності, добросовісності та розсудливості. Виходячи із буквального тлумачення правової норми, передбаченої ч. 2 ст. 17 Закону про Уповноваженого, неможливо однозначно встановити сутнісне значення формулювання «виняткових обставин», з якими пов'язується пролонгація строків на звернення до Омбудсмена не більше ніж на два роки. В загальній парадигмі даного дослідження до таких «виняткових обставин», на наш погляд, пріоритетно варто відносити наступні:

- «особа була незаконно вивезена (депортована) з території України на тимчасово окуповану частину території України, територію держави-агресора» [7, с. 254];
- «особа утримувалася в полоні (незаконно була затримана окупаційною адміністрацією держави-агресора)» [7, с. 254];
- «особа мала статус/вважалася зниклою безвісти за особливих обставин, внаслідок збройного конфлікту, відповідно до Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [7, с. 254];
- особа перебуває на військовій службі та бере участь у відсічі збройній агресії в зоні ведення активних бойових дій, в результаті чого не змогла звернутися до Омбудсмена в окреслені Законом про Уповноваженого строки;
- особа була мобілізована в період загальновійськової мобілізації на підставі Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» в період дії правового режиму воєнного стану;
- особа мала статус внутрішньо переміщеної особи (ВПО), згідно із Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», та не змогла через незалежні від її

волі обставини звернутися в рамках строку до Уповноваженого, наприклад, через виїзд за межі України, тощо;

Вищенаведений перелік об'єктивно зумовлених обставин не є вичерпним та водночас остаточним, він може бути доповнений окремими підставами для пролонгації строків на звернення до Уповноваженого в індивідуально визначених випадках, проте виключно в разі обставин та причин, що не залежали від волевиявлення заявника, мають суттєве значення на процес звернення до Омбудсмана.

Ведучи мову про особливості звернення осіб з непідконтрольних територій Уряду України, з нашої точки зору, доречно встановити дещо інші строки, ніж ті, що прописані в ч. 2 ст. 17 Закону про Уповноваженого, обрахування яких слід починати з моменту деокупації певної частини території України або припинення активної фази бойових дій, на рівні шести місяців та одного року (у випадку наявності виняткових обставин, про які згадувалося вище) за аналогією до загальних нормативно встановлених в Законі про Уповноваженого строків. Саме така градація строків на звернення до Омбудсмана дозволить забезпечити можливість даному правовому інституту використати ряд правових інструментів для надання юридичного супроводу та захисту коментованій категорії заявників за умови порушення їх конституційних прав та свобод, не знецінюючи засади ефективного реагування.

Функціонування інституту Уповноваженого в Україні побудовано на системі іманентно взаємозумовлених правових принципів, ключове місце серед яких посідає принцип інституційної незалежності. Приписами ч. 2 ст. 4 Закону про Уповноваженого передбачено, що «Уповноважений здійснює свою діяльність незалежно від інших державних органів та посадових осіб» [3]. Однак, здійснивши диференційований аналіз ряду нормативно-правових актів, дотичних до безпосередньої реалізації вказаного принципу, вбачаємо колізійні норми та неузгодженості, що прямо здатні впливати на процес функціонування інституту Омбудсмана. Згідно із ч. 3 ст. 4 Закону про Уповноваженого, «повноваження Уповноваженого не можуть бути припинені чи обмежені у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України або її розпуску (саморозпуску), введення воєнного або надзвичайного стану в Україні чи в окремих її місцевостях»¹. Аналогічні запобіжники наявні в ч. 1 ст. 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», тлумачення цієї норми зводиться до неприпустимості та неможливості припинення повноважень Омбудсмана в умовах воєнного стану. Натомість вже ч. 4 ст. 12 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» вказує, що парламент може звільнити посадову особу в умовах правового режиму воєнного стану, шляхом «висловлення недовіри такій посадовій особі (за винятком посадових осіб, призначення на посади та звільнення з посад яких здійснюється Верховною Радою України за поданням Президента України або Кабінету Міністрів України)» [8].

Висловлення недовіри посадовій особі Верховною Радою України, оформлене Постановою, як наслідок, призводить до звільнення певної посадової особи із займаної нею посади. Звертаючись до положень Закону про Уповноваженого, зауважимо, що зазначений спосіб звільнення посадових осіб, шляхом висловлення парламентом недовіри, прямо суперечить та йде в розріз із нормами, викладеними в ч. 3 ст. 4 Закону про Уповноваженого, ч. 2 ст. 12 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Подібна експліцитна колізія повинна бути усунена завдяки здійсненню законодавчого корегування відповідних правових положень, виходячи із нашого розуміння, описаний дуалістичний підхід до правової регламентації функціонування інституту Уповноваженого має винятково негативний контекст та несе загрозливий характер інституційній спроможності Уповноваженого, оскільки гарантія незалежності Уповноваженого особливо в період правового режиму воєнного стану виступає запорукою неупередженості в роботі Омбудсмана. Таким чином, ми вбачаємо варіативні напрями усунення описаної колізії у вигляді:

- виключення із Закону України «Про правовий режим воєнного стану» норми, передбаченої ч. 4 ст. 12 Закону, як такої, що є суперечливою та не узгоджується із вищевказаними нормативно-правовими актами;

- або доповнення ч. 4 ст. 12 Закону «Про правовий режим воєнного стану» після слів «крім підстав, передбачених спеціальними законами» наступним формулюванням «якщо інше прямо не встановлено Законом».

Інституційна незалежність Омбудсмана – суттєвий елемент правового статусу, винятково посилення юридичної захищеності діяльності Уповноваженого слугуватиме ознакою безпосередньої неупередженості та самостійності. Окремі аспекти гарантій, що забезпечують діяльність

Омбудсмана, викладені в ст. 20 Закону про Уповноваженого, аналізуючи ч. 5 ст. 20 коментованого Закону, помітно, що законодавець розширив надання правового захисту також представникам Уповноваженого в частині загальнообов'язкового соціального страхування [3], однак висловлюємо твердження про недостатній та дещо обмежений спектр гарантій для представників, вважаємо, що наразі існує необхідність комплексного підходу з боку законодавця з розробки системи гарантій як для представників, так Офісу Омбудсмана. Висвітлюючи питання про надання подібного правового захисту, справедливо на цю ситуацію звертає увагу О.В. Щербанюк, зауважуючи, що Закон про Уповноваженого не передбачає «іммунітету» для Офісу, представників даного інституту, а також недоторканість майна, документів, приміщень установи [9], що особливо актуально в період збройного конфлікту, коли в розпорядженні Офісу Омбудсмана перебуває інформація про військовополонених, цивільних заручників, депортованих осіб, постраждалих осіб від збройної агресії тощо.

Доволі позитивні кроки в роботі Уповноваженого простежуються в значенні максимального розширення територіальних меж для звернення заявників та забезпечення безперешкодного доступу населення до громадських приймалень в умовах збройного конфлікту. У Щорічній доповіді про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році зазначено, що «за 2023 рік Уповноважений посилив роботу відділу сприяння роботі регіональних представництв шляхом розбудування мережі громадських приймалень, які діють у всіх обласних центрах України за винятком тимчасово окупованих територій» [10]. Однак скеруємо фокус нашої уваги на проблемні питання функціонування представництв Уповноваженого в Миколаївській та Херсонській областях, «через безпекові виклики в яких функціонування повноцінного консультативного центру наразі ускладнене» [10]. На аналогічну ситуації, окреслену в Щорічній доповіді, нами було також попередньо звернено увагу, раніше ми вказували про доцільність запровадження в даних регіонах нової моделі роботи представників Уповноваженого у вигляді «візних мобільних груп на тимчасовій основі» [11, с. 665]. Відповідний формат функціонування представників в даних регіонах аргументується метою здійснення короткострокових моніторингових візитів до установ в передбаченому Законом про Уповноваженого та Положеннями про представників Уповноваженого порядку, а також «прийому громадян в непостійних, тимчасово створених громадських приймальнях», облаштованих з міркувань безпеки з подальшим прийомом осіб у відведений час.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, наголосимо, що звернення заявників до Уповноваженого в умовах збройного конфлікту набуло зростаючої тенденції, у 2023 році до Омбудсмана надійшло 95 796 звернень [10], що на 125,5 % більше у порівнянні з 2022 роком. Виведена динаміка демонструє збільшення питомої ваги та правової ролі Уповноваженого в національному механізмі захисту прав людини. Висловлюємо переконання, що точкове вдосконалення законодавства, насамперед, з питань звернення до Уповноваженого заявників з тимчасово окупованої частини території, згідно із запропонованим нами підходом задля надання відповідного правового захисту та гарантування розгляду звернень від зазначеної категорії заявників; усунення колізійних норм в контексті забезпечення принципу інституційної незалежності Омбудсмана, зокрема, в умовах правового режиму воєнного стану, часткове розширення та збільшення переліку гарантій в процесі діяльності Офісу Омбудсмана та його представників повинно мати на меті утвердження істинно «сильної» правової структури, від інституційної спроможності якої прямо залежатиме ефективність відновлення порушених прав осіб, функціонування системи гарантій основоположних прав та свобод людини в конституційному-правовому вимірі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Марцеляк О.В. Статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: навч. посіб. Харків: нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 1998. 84 с.
3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 р. № 776/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 20. Ст. 99.
4. Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році: Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

- URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf> (дата звернення 05.04.2024).
5. Порядок звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: веб-сайт. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/zaуavniku> (дата звернення: 25.03.2024).
  6. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 26. Ст. 892.
  7. Шевчук О.В. Інститут Омбудсмана в Україні під час збройного конфлікту: правова роль та особливості функціонування. *Права людини та демократія як фундаментальні основи українського конституціоналізму*: зб. тез наук. доп. і повідомл. Міжнарод. наук. конф.: XVI Тодиківські читання (24 листоп. 2023 р., м. Харків) редкол.: А.П. Гетьман (голова) та ін.; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків: Право, 2023. С. 253–255.
  8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
  9. Oksana Shcherbanyuk, Jurgita Paužaitė- Kulvinskienė. System of Human Rights Protection and Judicial Protection in Ukraine during the War and Its Compatibility Problems in the context of EU Integration. *The Challenges and Opportunities in Law Ukrainian Case under the Conditions of War*. Kraków 2023. p. 787-859 URL: <https://books.akademicka.pl/publishing/catalog/view/554/1790/2225>.
  10. Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році: Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. URL: <https://ombudsman.gov.ua/uk/shchorichni-ta-specialni-dopovidi> (дата звернення 30.04.2024).
  11. Шевчук О.В. Інститут Омбудсмана в Україні під час збройного конфлікту: особливості функціонування. *Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні*: Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. (27 жовтня 2023 р., Чернівці)/ редкол.: О.В. Щербанюк та ін. – Чернівці: 2023. С. 663–666.